

УДК 349.6[332.334.4:622]

С.О. КНИЖЕНКО

Харківський національний університет внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН¹

Досліджуються проблеми методики розслідування незаконного видобування корисних копалин, розглядаються основні елементи їх криміналістичної характеристики.

У криміналістичній літературі проблеми розслідування незаконного видобування корисних копалин майже не досліджувалися. Окремим аспектам розслідування вказаних злочинів присвячені роботи О.О. Дудорова, В.О. Навроцького [1, с.638-645; 2, с.478]. Водночас, згідно статистичних даних МВС України, кількість екологічних злочинів, пов'язаних з незаконним видобуванням корисних копалин, постійно збільшується. Слід відзначити високий ступінь латентності зазначених злочинів. Відсутність розробленої методики розслідування незаконного видобування корисних копалин негативно впливає на стан боротьби з вказаними злочинами, запобігання їм.

Криміналістична характеристика злочинів належить до однієї з фундаментальних наукових теорій криміналістики. Проблемам її розвитку були присвячені роботи Р.С. Белкіна, О.Н. Васильєва, В.К. Гавла, І.Ф. Герасимова, О.Н. Колесниченка, В.О. Коновалової, І.М. Лузгіна, М.П. Яблокова та інших учених. Водночас у криміналістичній літературі криміналістична характеристика незаконного видобування корисних копалин не розроблена, тому за мету цієї роботи обрано визначення та розроблення основних елементів криміналістичної характеристики таких злочинів. Її новизна полягає у розроблених елементах криміналістичної характеристики досліджуваних злочинів, яка є структурним елементом методики їх розслідування.

Аналіз наукових поглядів щодо структури криміналістичної характеристики злочинів дозволяє виділити основні елементи криміналістичної характеристики незаконного видобування корисних копалин: характеристику особистісних якостей злочинця, характеристику предмета злочинного посягання, характеристику способів злочину, характеристику обстановки, наслідків та слідів злочину. Проведене нами дослідження засвідчує, що незаконне видобування корисних копалин скоюється, як правило, злочинною групою – 67 %. Так, аналіз вибіркового матеріалів слідчої та судової практики свідчить, що кожне друге незаконне видобування корисних копалин було вчинене у складі злочинної групи. Водночас збільшується кількість злочинів, що вчиняються організованою групою. Злочинці у групах (організованих групах) нерідко мали корумповані зв'язки з органами виконавчої влади, природоохоронними та правоохоронними органами. Такі групи були оснащені технікою, вели добування у промислових розмірах. Юридична література засвідчує, що в організованих злочинних угрупованнях є виконавців та керівний склад [3, с.84-91]. Аналіз матеріалів слідчо-судової практики дозволяє виділити такі рольові функції в злочинних гру-

пах, що вчиняють екологічні злочини: організатори, виконавці, переробники, збувальники.

Організатори - це особи, які створили злочинну групу, керують її діяльністю. Виконавці вчиняють злочинне вилучення корисних копалин, а саме: дії, безпосередньо направлені на виокремлення корисних копалин від навколишнього природного середовища. Переробники вчиняють дії, що покращують якості незаконно видобутих природних ресурсів тощо. Збувальники спеціалізуються на оптовому чи роздрібному збуті об'єктів тваринного, рослинного світу, корисних копалин. За даними наших досліджень, серед організаторів злочинних груп були керівники комерційних структур. Організатори злочинної діяльності у сфері довілля - чоловіки з вищою або середньою спеціальною освітою, віком від 30 до 50 років.

Предметом злочинного посягання є корисні копалини загальнодержавного значення. Згідно Переліку корисних копалин загальнодержавного значення до них належать горючі корисні копалини - газ, нафта, вугілля тощо; метали - чорні, кольорові, рідкісні, благородні, рідкісноземельні; неметали - різноманітна сировина (хімічна, гірничорудна); води - підземні, поверхневі; інертні гази [4]. Не є предметом посягання корисні копалини місцевого значення, які розглядаються як загальнопоширені (галька, камінь будівельний тощо). Аналіз матеріалів слідчої та судової практики свідчить, що предметом незаконного видобування корисних копалин, передусім, є вугілля, камінь "габро", граніт, пісок формувальний. За результатами проведеного нами дослідження, предметом незаконного видобування корисних копалин, як правило, є вугілля (Донецька та Луганська області).

Специфіка способу незаконного видобування корисних копалин полягає в тому, що його елементами є: спосіб підготовки, спосіб вчинення, спосіб приховування слідів злочину. Підготовка до незаконного вилучення природних ресурсів включає активні дії, спрямовані на забезпечення можливості виконання задуманого злочину. Насамперед це такі дії: визначення предмета злочинного посягання; підбір місця вчинення злочину; підбір співучасників та визначення їх ролей; підбір знарядь вчинення злочину та перевірка їх технічної готовності; підкуп працівників екологічної інспекції та представників органів місцевої влади. Приховування таких злочинів найчастіше виявляє себе у прихованні чи знищенні засобів злочину, предмета посягання; збуті добутих природних ресурсів тощо. Збут незаконно добутих природних ресурсів здійснюється шляхом їх продажу чи іншої оплатної передачі "випадковим" покупцям невеликими партіями, або окремим особам на замовлення, або суб'єктам господарювання (передбачає собою одноразовий збут у великих розмірах або збут невели-

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Корж В.П. (ХНУВС).

кими партіями протягом тривалого часу).

О.О. Дудоров незаконне видобування корисних копалин визначає як дії, які полягають у вилученні корисних копалин з родовищ будь-яким способом (викачування, побудова шахт, кар'єрів тощо) без належним чином оформленого дозволу - акта про надання гірничого відводу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі (наприклад, видобування за межами відведеної ділянки надр або з використанням недозволених для даного родовища методів і засобів видобування корисних копалин) [1, с.641].

Зазначимо, що без спеціальних дозволів та надання гірничого відводу мають право видобувати для своїх господарських і побутових потреб корисні копалини місцевого значення і торф, а також підземні прісні води землевласники і землекористувачі в межах наданих їм земельних ділянок, якщо загальна глибина розробки не буде перевищувати двох метрів, а в разі видобування прісних підземних вод - 20 метрів [5, с.227].

Зауважимо, що стаття 240 КК України "Порушення правил охорони надр" містить у собі два різні склади злочинів. Перший - порушення встановлених правил охорони надр; другий - незаконне видобування корисних копалин. Зазначені злочини різняться між собою як за способом їх вчинення, наслідками, так і за мотивами злочину. Кримінальна відповідальність за порушення встановлених правил охорони надр настає у випадку законного їх використання. Враховуючи викладене пропонуємо склад злочину - незаконне видобування корисних копалин, крім загальнодержавного значення, виділити в окрему статтю та доповнити КК України статтею 240-1 "Незаконне видобування корисних копалин".

Результати проведеного нами дослідження дозволяють виокремити наступні способи незаконного видобування корисних копалин:

- незаконне видобування корисних копалин відкритим способом;
- незаконне видобування корисних копалин підземним способом.

Аналіз матеріалів судово-слідчої практики свідчить, що у 58 % випадках мало місце видобування корисних копалин підземним способом, а у 42 % незаконне видобування вчинялося відкритим способом. Відкритий спосіб незаконного видобування корисних копалин полягає у вилученні їх із верхніх пластів залягання - кар'єри, копальні. За оснащенням спосіб вчинення вказаних злочинів може бути простим і складним. *Простий спосіб* має місце, коли злочинці вилучають корисні копалини з родовищ за допомогою найпростіших знарядь праці: кирки, лопати, компресора тощо. *Складний спосіб* видобування корисних копалин полягає у вилученні їх із родовищ за допомогою складних механізмів: технологічних установок (бурове устаткування тощо), спеціальної техніки (екскаваторів, бульдозерів тощо). Слід відзначити, що в деяких випадках спосіб незаконного видобування корисних копалин не відрізняється від способів видобування корисних копалин на законних підставах. Відмінність полягає лише в тому, що вилучення корисних копалин відбувається без належним чином оформленого дозволу - акта про надання гірничого відводу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі.

Підземний спосіб незаконного видобування корисних копалин полягає у вилученні їх з родовищ шляхом вика-

чування, побудови шахт, рудників тощо. Спосіб незаконного корисливого вилучення корисних копалин є основним структурним елементом криміналістичної характеристики досліджуваних злочинів, який взаємопов'язаний з обстановкою вчинення злочину та іншими елементами.

Результати проведеного нами дослідження свідчать, що більшість зазначених злочинів вчиняється в населених пунктах сільської місцевості або за їх межами, на окраїнах міста. Це пояснюється специфікою розташування предмета злочинного посягання. Незаконне видобування корисних копалин вчиняється в регіонах, де є відповідні родовища корисних копалин. Вибір часу залежить від якостей предмета злочинного посягання, способу та місця вчинення злочину. Як правило, незаконне видобування корисних копалин вчиняється вдень (89 %).

Аналіз матеріалів слідчої та судової практики свідчить, що при вчиненні розглядуваної групи екологічних злочинів найчастіше залишаються сліди людини: сліди рук, ніг, зубів, особистих речей (предметів одягу, взуття, спорядження) злочинців, сліди куріння - недопалки, сірники тощо; сліди знарядь вчинення злочину (сліди застосування вибухових матеріалів, засобів добування корисних копалин тощо); сліди транспортних засобів (автомобілів, гужового транспорту тощо). Названі сліди дозволяють встановити модель транспортного засобу, ідентифікувати його, визначити місце зупинки, напрямку та швидкість руху.

Наявність слідів конкретних осіб на місці знаходження вказаних об'єктів або на самих об'єктах може свідчити про їх причетність до злочину. При розслідуванні досліджуваної групи злочинів, як правило, залишаються сліди знарядь злочину: сліди від використання знарядь видобування корисних копалин (як тих, що знаходяться в надрах, так і тих, що виступають на поверхню). Зазначимо, що характерною ознакою слідоутворення цих злочинів є те, що воно має локальний характер, тобто пов'язаний з окремими предметами посягання, що не викликають значного поширення наслідків.

Наслідками незаконного корисливого вилучення корисних копалин є спричинення істотної шкоди довкіллю, а саме: зменшення родовищ корисних копалин. Нерідко вказані злочини спричиняють матеріальну шкоду у великому розмірі.

Оскільки елементи криміналістичної характеристики злочинів взаємопов'язані, то виявлення слідів та наслідків дозволить встановити спосіб та обстановку вчинення незаконного видобування корисних копалин, особу злочинця. Перспективою подальших досліджень проблем розслідування вказаних злочинів є розробка типових слідчих ситуацій початкового (подальшого) етапу розслідування та відповідного їм алгоритму слідчих дій, визначення особливостей проведення окремих слідчих дій тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудоров О.О. Розділ VIII "Злочини проти довкілля" // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5.04.2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. -К.: Канон, 2001. -1104 с.
2. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій. -К.: «Знання», 2000. -776 с.
3. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными

преступними образованиями в сфере экономической деятельности: Монография. – Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – 412 с.

4. Постанова Кабінету Міністрів «Перелік корисних копалин загальнодержавного значення» від 12.12.1994 р., № 827 // Зібрання постанов Уряду України. – 1995. – № 2. –

Ст.92.

5. Екологічне право України: Підручник / Під ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. – Х.: Право, 2005. – 365 с.

Надійшла до редколегії 07.06.2006

КНИЖЕНКО С.О. КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОЙ ДОБЫЧИ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ

Исследуются проблемы методики расследования незаконной добычи полезных ископаемых, рассматриваются основные элементы их криминалистической характеристики.

***

KNIZHENKO S.O. CRIMINALISTICAL CHARACTERISTIC IN ILLEGAL EXTRACTION OF MINERALS
Problems of a technique of investigation of illegal extraction of minerals are investigated, their basic elements criminalistical characteristics are considered.

УДК 343.982.6

М.А. МУЗИЧКО

Харківський національний університет внутрішніх справ

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ ЗА ДОПОМОГОЮ СЛУЖБОВО-РОЗШУКОВИХ СОБАК¹

Підготовлені пропозиції щодо методики та тактики використання службово-розшукових собак під час огляду місця події та затримання злочинця по “гарячих” слідах оперативно-розшуковими підрозділами.

Завдання, які ставляться суспільством перед органами внутрішніх справ, зокрема перед оперативно-розшуковими підрозділами, вимагають рішучих заходів щодо підвищення ефективності їх правоохоронної діяльності. Розвиток суспільства, взагалі, та певної його галузі, зокрема правоохоронної, пов'язується з тим, наскільки ефективно та чи інша діяльність забезпечена науково обґрунтованими, ефективними засобами діяльності, рекомендаціями. Відомо, що теорія визначає шлях розвитку практики, забезпечує наукові засади оптимізації діяльності. В правоохоронній сфері теоретичне осмислення шляхів вдосконалення практики особливо важливе, адже можливості для експерименту як форми перевірки теоретичних прогнозів тут дуже обмежені. Особливо це стосується боротьби зі злочинністю.

Проблеми розкриття злочинів за допомогою службово-розшукових собак були предметом досліджень багатьох вчених, зокрема В.Д. Басай, В.В. Безрукова, П.Д. Біленчука, О.І. Вінберга, Ф.К. Діденка, М.В. Салтєвського, І.П. Козаченка, М.В. Кісіна, О.А. Кириченка, В.А. Лукашкова, В.С. Овчинського, В.Л. Регульського, В.І. Шиканова та ін. Але, не дивлячись на інтенсивність та широкий спектр досліджень проблем використання службово-розшукових собак у боротьбі із злочинністю, багато питань в означеній сфері залишаються ще дискусійними. Означена проблематика ґрунтується на основних положеннях Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 роки, затвердженої Указом Президента України від 25.12.2000 року за № 1376/2000, та визначена однією із пріоритетних напрямків фундаментальних і

прикладних досліджень навчальних закладів та науково-дослідних установ МВС України на період 2001-2005 рр.

Ефективна діяльність, зокрема і діяльність щодо розкриття злочинів за допомогою службово-розшукових собак, не виникає сама по собі. Вона є наслідком багатьох суспільних явищ і процесів, з-поміж яких особливе значення й актуальність сьгодні набувають наукові, соціально-управлінські та правові фактори. Як зазначає О.М. Литвак, саме наукове, соціально-управлінське і правове забезпечення діяльності органів, структур та підрозділів внутрішніх справ прищеплює останній властивості, які у своїй сукупності і складають сутність поняття “ефективність” [1, с.112-117]. Отже, розглянемо виділені нами фактори більш детально.

Визначаючи роль науки, В.П. Кохановський підкреслює, що це форма духовної діяльності людей спрямована на вироблення знань про природу, суспільство, про саме пізнання, яка має за безпосередню мету досягнення істини і відкриття об'єктивних законів. Наука – це творча діяльність людей стосовно отримання нового знання, і вона є результатом цієї діяльності [2, с.448-449]. За допомогою науки певна діяльність доводиться до рівня розвитку суспільних потреб, здійснюється цілеспрямований вплив на суспільну систему в цілому або на її окремі ланки на основі пізнання і використання об'єктивних законів і закономірностей в інтересах побудови оптимальної її системи. За допомогою науки виробляються найбільш правильні, ефективні та науково обґрунтовані форми та методи суспільно-контрольної діяльності. Отже, з метою підвищення ефективності будь-якої діяльності необхідно систематично проводити науковий аналіз, узагальнювати практику цієї діяльності і розробляти на цій основі відповідні рекомендації.

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Філіпенко Н.С. (ХНУВС).